

ÚDK 379.85:726(477.87)

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5843/2025-4-10>

TURISZTIKAI ÉS KULTURÁLIS FEJLESZTÉSEK AZ ELMÚLT ÉVTIZEDEKBEN BEREGSZÁSZBAN – A TÖRTÉNELMI EGYHÁZAK SZEREPE

Tarpai József Josipovich

Docens Földrajz és Turizmus Tanszék,

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem, Beregovo, Ukrajna

ORCID ID: 0000-0003-4835-5698

Beregszász, a hajdani Bereg vármegye központja, a XXI. században is a kárpátaljai magyarság kulturális, szellemi és vallási központja. A téma aktualitását az adja, hogy napjainkban a város identitásformáló erejéhez, kulturális és turisztikai kínálatához három történelmi felekezet – a római katolikus, a görögkatolikus és a református közösség – intézményei nagyban hozzájárulnak. A tanulmány tárgyát ezen közösségek tevékenysége képezi, melyek a vallási funkciókon túl közösségi, kulturális, oktatási, szociális és turisztikai szerepet is betöltenek. A kutatás célja: az ezen közösségek által megvalósított fejlesztések turisztikai vonatkozású elemzése, külön kitérve a műemlékvédelem aktuális helyzetére. A téma feldolgozásának módszerei között a szekunder kutatás során a vonatkozó műemlékvédelmi jogszabályok, jegyzékek, illetve a város épített örökségét bemutató kiadványok, tanulmányok kerültek áttekintésre. A primer kutatást a terepbejárás, a megfigyelés módszerére alapoztam, kiegészítve az érintett területen szerzett szakmai tapasztalataimmal. A kutatás eredményei alapján megállapítható, hogy az utóbbi évtizedben létrejött központok, mint a Pásztor Ferenc Közösségi és Zarándokház, az Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ, valamint a beregszászi református templom körül kiépült intézmények, meghatározó pilléreivé váltak az identitásörzésnek. Továbbá, ezen központok a város turizmusában betöltött szerepének jelentősége több szinten kirajzolódik: épített örökségi értékek, turisztikai infrastruktúra és szolgáltatások (szálláshelyek, múzeumok, rendezvények, egyéb szolgáltatások). Az eredmények gyakorlati jelentősége és hasznosíthatósága annak megállapításában rejlik, hogy a vallási-kulturális infrastruktúra nem csupán a helyi közösség fennmaradását segíti, hanem turisztikai potenciált is hordoz, amely Beregszász jövőbeli fejlődésének egyik kulcsa lehet. Következtetésként megállapítható, hogy a vallási-kulturális infrastruktúra fejlesztése az épített örökségi értékek megőrzése mellett a turizmus és a térségi gazdaság hosszú távú megerősödésének záloga is.

Kulcsszavak: Beregszász, történelmi egyházak, kulturális örökség, turizmus, identitásörzés, Kárpátalja.

ТУРИСТИЧНИЙ І КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК БЕРЕГОВА ЗА ОСТАННІ ДЕСЯТИЛІТТЯ – РІЛЬ ІСТОРИЧНИХ ЦЕРКОВ

Торпої Йосип Йосипович

доцент кафедри географії та туризму,

Закарпатський угорський університет імені Ференца Ракоці II, м. Берегове, Україна

ORCID ID: 0000-0003-4835-5698

Берегове, колишній центр Березького комітату, і у XXI столітті залишається культурним, духовним та релігійним осередком угорської спільноти Закарпаття. Актуальність теми зумовлена тим, що сьогодні на формування ідентичності міста, а також на його культурну й туристичну пропозицію значний вплив мають інституції трьох історичних конфесій – римо-католицької, греко-католицької та реформатської громад. Предметом дослідження є діяльність цих спільнот, інституції яких, окрім суто релігійних функцій, виконують також важливі громадські, культурні, освітні, соціальні та туристичні завдання. Метою дослідження є аналіз туристичних аспектів розвитку, здійсненого зазначеними релігійними громадами, з особливим акцентом на сучасний стан охорони пам'яток. Методологічну основу становлять вторинні дослідження, що передбачають огляд відповідного законодавства у сфері охорони культурної спадщини, офіційних реєстрів, а також публікацій, присвячених архітектурній спадщині міста. Первинне дослідження базувалося на польових обстеженнях і методі спостереження, доповнених професійним досвідом автора в досліджуваній сфері. Результати дослідження свідчать, що центри, створені протягом останнього десятиліття – Паломницький дім імені Пастора Ференца, Греко-католицький центр імені Елемера Ортутая, а також інституції, сформовані навколо реформатського храму в Береговому, – стали ключовими опорами збереження ідентичності. Крім того, їхня роль у туристичному житті міста проявляється на

кількох рівнях: як об'єкти архітектурної спадщини, як елементи туристичної інфраструктури та через різноманітні послуги (заклади розміщення, музеї, заходи, інші туристичні сервіси). **Практичне значення та застосовність** отриманих результатів полягають у тому, що релігійно-культурна інфраструктура не лише підтримує життєздатність місцевої громади, але й має значний туристичний потенціал, який може стати одним із ключових чинників майбутнього розвитку Берегового. **У підсумку** можна стверджувати, що розвиток релігійно-культурної інфраструктури поряд із збереженням об'єктів архітектурної спадщини є запорукою довгострокового зміцнення туризму й економіки регіону.

Ключові слова: Берегове, історичні церкви, культурна спадщина, туризм, збереження ідентичності, Закарпаття.

TOURISM AND CULTURAL DEVELOPMENT IN BEREHOVE OVER THE LAST FEW DECADES – THE ROLE OF HISTORIC CHURCHES

Tarpai József Yosypovych

Associate Professor at the Department of Geography and Tourism,
Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian University, Berehove, Ukraine
ORCID ID: 0000-0003-4835-5698

*Berehove, the former center of Bereg County, remains in the 21st century a cultural, intellectual, and religious hub of the Hungarian community in Transcarpathia. **The topicality of the subject** stems from the fact that today the city's identity-shaping force, as well as its cultural and tourism offerings, are significantly influenced by the institutions of three historical denominations – the Roman Catholic, Greek Catholic, and Reformed communities. **This study examines the activities** of these communities, whose institutions, beyond their strictly religious functions, also fulfill important community-building, cultural, educational, social, and tourism-related roles. **The aim of the research** is to analyze the tourism-related aspects of the developments implemented by these communities, with particular emphasis on the current state of monument protection. **The methodological background** includes secondary research, reviewing relevant heritage protection legislation, registers, and publications presenting the city's built heritage. The primary research was based on fieldwork and direct observation, supplemented by the author's professional experience in the area under study. **The research results** indicate that the centers established in the past decade – such as the Pásztor Ferenc Community and Pilgrim House, the Elemér Ortutay Greek Catholic Center, and the institutions built around the Reformed Church of Berehove – have become essential pillars of identity preservation. Furthermore, their role in the city's tourism landscape emerges on several levels: as architectural heritage assets, as elements of tourism infrastructure, and through various services (accommodation, museums, events, and other tourism-related offerings). **The practical significance and applicability of the results** lie in demonstrating that religious and cultural infrastructure not only supports the survival of the local community but also possesses considerable tourism potential, which may become one of the key drivers of Berehove's future development. **In conclusion**, the development of religious and cultural infrastructure, alongside the preservation of built heritage assets, is also a guarantee for the long-term strengthening of tourism and the regional economy.*

Keywords: Berehove, historical churches, cultural heritage, tourism, identity preservation, Transcarpathia.

Bevezetés. Beregszász – az egykori Bereg vármegye központja – Kárpátalja délnyugati részén, a jelenlegi ukrán–magyar határ közelében helyezkedik el. A Beregszászi kistérséghez, melynek központja Beregszász, 15 település (Badaló, Balázsér, Bene, Csetfalva, Gát, Halábor, Kígyós, Makkosjánosi, Mezőgecse, Nagybakta, Nagyborzsova, Nagymuzsaly, Sárosoroszi, Tiszacsoma, Mezővári) tartozik. Összterülete 256,2 km², lakosainak száma 43 779 fő (2022) (Beregszászi kistérség, 2025).

A történelem során mindig ütközőzóna volt ez a terület, erről tanúskodik Beregszász mozgalmas, olykor tragikus történelme. A sok

évszázados rendet megtörték a XX. század viharos eseményei, melyek visszavetették a város fejlődését. Korábbi „rangja”, vonzáskörzete, jelentősége összezsugorodott gazdasági, társadalmi és politikai szempontból egyaránt (Tarpai (szerk.), 2021).

Az izraelita közösség, ami a második világháborúig magyar anyanyelvű közösség volt és szervesen hozzátartozott Beregszász életéhez, sajnos a második világ háború után majdnem teljesen eltűnt. Csak a Kossuth téren található egykori zsinagóga emlékeztet a zsidó hitközségre, illetve a Zrínyi utcán található imaház.

Beregszász az egyetlen még jelentős magyar lakossággal rendelkező város Kárpátalján.

A háború, a negatív népességi mutatók és az elvándorlás ellenére a város a mai napig a kárpátaljai magyar közösség szellemi és kulturális központja, fontos vallási bázisa. Történeti különlegessége, hogy Erzsébet királyné udvart is tartott Beregszászban, kolostorokat alapított – pálos, ferences és domonkos kolostort – amelyek hosszú időn át szolgálták a vallási életet, a műveltség terjesztését és a közösségi összetartozás megerősítését (Dalmai, Kovács, 2022).

Napjainkban Beregszász vallási sokszínűségét a római katolikus, görögkatolikus és református közösségek egyaránt erősítik, amelyek saját intézményrendszerrel építettek ki.

Problémafelvetés. A szakrális épületek eredeti funkciójuk mellett a turisztikai látványosság szerepét is betöltik. Fokozottan igaz ez akkor, ha műemlék épületekről beszélünk. Emellett mind a három említett felekezet ukrajnai viszonylatban unikumnak számít, hiszen a református vallás Kárpátalján kívül egyáltalán nincs jelen az országban sehol másutt, míg a római katolikus és a görögkatolikus legfeljebb Ukrajna nyugati megyéiben fordul elő intézményesített formában. Ezért a Beregszászt jellemző felekezeti sokszínűség és a kapcsolódó épített örökség egyben a város turisztikai vonzerejét is erősíti. A beregszászi egyházközösségek kulturális és infrastrukturális fejlesztései ezáltal nem csak hitéleti és közösségi, hanem turisztikai jelentőséggel is bírnak.

Kutatási módszerek. Mivel a tanulmány leginkább a közelmúltban végbement fejlesztések turisztikai jelentőségét vizsgálja Beregszász város római katolikus, görögkatolikus és református egyházközösségeiben, szakirodalmi forrás gyakorlatilag nem állt rendelkezésre. Szekunder kutatási módszerként a vonatkozó műemlékvédelmi jogszabályok, jegyzékek, illetve a város épített örökségét bemutató kiadványok, tanulmányok áttekintése szolgált. A primer kutatást a terepbejárás, a megfigyelés módszerére, illetve saját szakmai tevékenységemből származó tapasztalataimra alapoztam, melyet a beregszászi római katolikus egyházközösség kurátoraként szereztem.

A kutatás célja. Beregszász turisztikai arculatához szervesen hozzátartozik az épített örökség, beleértve mind a világi, mind a szakrális épületeket. Utóbbiak tekintetében folyamatos fejlődés figyelhető meg az elmúlt évtizedben, melynek eredményeképpen a tanulmányban vizsgált római katolikus, görögkatolikus és református közösségek komoly, vallási, kulturális és turisztikai jelentőséget is betöltő intézményhálózatot építettek ki. A jelen kutatás során a konkrét fejlesztések és azok turisztikai vonatkozásai kerülnek áttekintésre, külön kitérve a műemlékvédelem aktuális helyzetére.

Eredmények. Szakrális kulturális központok Beregszászban.

A templomok elhelyezése egy település szerkezetén belül mindig is fontos tényező volt. Általában két elhelyezési formát különböztethetünk meg: az első, amikor a templom volt a település központi eleme és tőle körkörösén vagy radiálisan helyezték el a lakóházakat; a második, amikor a templomot a település legmagasabb részén helyezték el, hogy a település minden részéről jól látható legyen (Tóth, 2024). Beregszász legrégebbi szakrális építménye – **a római katolikus templom** – esetében az első forma valósult meg: a templom köré épült ki a város. A XIII–XIV. század fordulóján emelt templom ma a Bereg–Ugocsa Római Katolikus Esperesi Kerület központjaként működik, melyben a liturgia nyelve magyar (Munkácsi Római Katolikus Egyházmegye). 1518–1522 között Mária királyné átépíttette, bővítette. Ebből az időszakból való a déli gótikus kapuzat, mely a Kárpátalján látható gótikus építészet legszebb, legmívesebb példája. A templom 1556-ban a református gyülekezet birtokába került, ekkor semmisültek meg oltárai, szobrai, festményei, szenteltvíztartói. 1657-ben, II. Rákóczi György fejedelem sikertelen lengyelországi hadjáratát követően a megtorló lengyel csapatok a várossal együtt a templomot is felgyújtották, az oda menekült lakosokat pedig lemészárolták. A templomot Báthory Zsófia hozatta rendbe. A Thököly-féle szabadságharc idején, 1686-ban a munkácsi vár kuruc őrsége az itt védekező labancokra gyújtotta az épületet. Ezt követően

a templom 150 éven keresztül tetőzet nélkül állt. Jelenlegi neogótikus formáját 1846-ban nyerte el. Ebben az időben épült a déli oldalon elhelyezkedő kápolna is, a toronyban pedig kilátót építettek ki. A háromhajós templom belső berendezése 1907-ben készült neogótikus stílusban. Orgonáját a Rieger testvérek készítették 1899-ben, Budapesten (Tarpai, 2011).

1. ábra. A beregszászi római katolikus templom és környezete, 2021

Fotó: Mankovics Sándor

A templom mellett kapott helyet a Pásztor Ferenc Közösségi és Zarándokház, amely a XX. század közepén mártírhalált szenvedett beregszászi plébánosról kapta nevét és ami a második világháborúig katolikus iskolaként üzemelt. Az intézmény több funkciót egyesít: karitatív (ingyenkonyha, plébániai karitás), oktatási (hitoktatás, kollégium a fiatalok számára), kulturális (állandó kiállítás dr. Linner Bertalan orvos életéről, időszak kiállítások, egyházi és kulturális rendezvények), valamint egyháztörténeti (emléktáblák Pásztor Ferenc és Bohán Béla atyák tiszteletére). Intézményileg szervesen kötődik, de nem közvetlenül a templom környezetében, hanem a szomszédos utcában található az egykori zárda épülete,

melyben szintén egyházi fenntartású kollégium működik.

A templom és környezete (1. ábra) így nem csupán vallási központ, hanem a beregszászi magyar katolikus közösség szociális és kulturális bázisa is, amely szimbolikusan a túlélés, a megmaradás és a megújulás helyévé vált a válságokkal terhelt XX. század után.

A görögkatolikus jelenlét Beregszászban a XIX. század elejére datálható, amikor 1825-ben **görögkatolikus templom** épült a városban. A szovjet érában betiltott görögkatolikus egyház csak a rendszerváltást követően szerveződhetett újra. A beregszászi templomban ukrán és magyar nyelvű misézés is folyt, hiszen a püspök magyar papot is kinevezett ide Demkó Ferenc személyében. Sajnos a változó társadalom-politikai, hitéleti és etnikai viszonyok következtében az inkább ukrán érzelmű hívek nem engedték, hogy elfoglalja hivatalát. Magyar nyelvű mise napjainkban is van ugyan a templomban, de a magyar ajkú beregszászi görögkatolikusok számára már inkább a 2024-ben létrehozott Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ vált a hitélet központjává. A városközponttól kissé távolabb, a Mihók u. 1. szám alatt található háromszintes épületben kollégium, görögkatolikus templom, teológiai szakkönyvtár és levéltár, egyháztörténeti múzeum működik, továbbá itt találhatóak az egyházmegye kötelékébe tartozó Beregszászi Magyar Görögkatolikus Esperesi Kerület szervezeteinek – Esperesi Hivatal, Görögkatolikus Ifjúsági Szervezet, Szent Panteleimon Karitás, Médiaközpont, Mentálhigiénés Szolgálat, Egyházi Szolgálat – irodái is. Az Ortutay-központ több, korszerű hang- és képtechnikával felszerelt előadóteremmel is rendelkezik, melyek alkalmasak konferenciák, rendezvények, kiállítások lebonyolítására. Az intézmény weboldalán az aktuális hírek, programok mellett a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye történetére vonatkozó adattár is helyet kapott (Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ). A központ előtt található emlékmű a kárpátaljai görögkatolikus egyház történetének látványos mementója is egyben: az egykori Lenin-szobor talapzatát szétfeszítő dupla kereszt (2. ábra).

A szobor alkotója Matl Péter Munkácsy Mihály-díjas képzőművész.

Az Ortutay Központ létrehozása a kárpátaljai magyarság számára identitáserősítő mérföldkő: egyszerre vallási, kulturális és tudományos tér, amely a magyar nyelvű görögkatolikus közösség fennmaradását segíti.

2. ábra. Az Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ, 2025

Fotó: saját felvétel

Beregszász mai értelemben vett főterén, a Kossuth téren található a város másik fontos szakrális központja, a **református templom** és környezete, mely szintén mozgalmas történelemmel rendelkezik. 1775-ben kezdték el építeni. 1882-ben a várost érintő nagy tűzvész után, amikor a városi nagy bazárt építették, feltárták a ferencesek egykori kolostora és a hozzá tartozó templom alapjait a református paplak helyén. 1897-ben rekonstruálták a templomot és a templomtornyot. 1918-ban leégett, de 1922-ben sikerült újjáépíteni. Az elpusztult orgona helyett a Rieger cég készített egy újat, amely a mai napig működik. A templom felszentelésére 1929-ben került sor.

A templom külső falait öt emléktábla díszíti. Az egyiket Kálvin János születésének 500. évfordulója tiszteletére állították, a másik négyet pedig Geleji Katona István erdélyi püspök,

Radán Balázs, a beregi reformáció atyja, Kálmáncsehi Sánta Márton református püspök (Balogh Géza alkotása, 2017), illetve a magyar honfoglalás 1100. évfordulója (Ortutay Zsuzsa alkotása, 1996) emlékére avatták fel. A templom előterében szintén több emléktáblát állítottak. A bal oldali Kovács Sándor egyházgondnoknak, a jobb oldali Váradi Barna kántornak állít emléket. Mindketten a sztálinizmus áldozatai voltak, 1945-ben a boriszovói lágerben haltak meg. Középen felül Szutor Jenő elhurcolt lelkész tiszteletére lett felavatva egy emléktábla, alatta Forgon Pál püspök emlékét őrzi egy fekete márványtábla. Ugyanitt emléktáblát avattak az 1944-ben elhurcolt beregszászi református mártírok tiszteletére.

A református parókiát 1929-ben a templommal csaknem szemben, a tér túloldalán építették fel. Földszinti részében ma református könyvesbolt, valamint pékség és kávézó működik. A református templom mögött egy közösségi terem, illetve a Kálvin János Református Szakkolégium található, de a templom körüli sétányon kapott helyet a Kálvin Nyomda, a helyi, műsorait javarészt magyar nyelven sugárzó Pulzus Rádió stúdiója is (Tarpai (szerk.) 2021).

Nem a belvárosban, a református templom közvetlen környezetében található, de az egyházi intézményrendszer fontos részét képezi a Református Püspöki Hivatal, mely szintén történelmi épületben, Fedák Sári egykori villájában kapott helyet (Munkácsi út 84.). Beregszászban található a KRISZ székhelye, továbbá a Kárpátaljai Református Egyház berkein belül 2008 óta levéltár és múzeum is működik a városban a Bohdan Hmelnickij út 120. szám alatt, ami a kárpátaljai magyar református nép tárgyi és írott emlékeit hivatott megőrizni és bemutatni.

A helyi református közösség intézményrendszere tehát egyszerre vallási, kulturális és tudományos tér, amely alapvető szerepet játszik a magyar identitás és a közösségi emlékezet fennmaradásában, valamint Beregszász városának turisztikai arculatformálásában is.

Természetesen a városban az ukrán nyelvű görögkatolikus és az ortodox egyház

szintén erős képviseléssel, saját intézményi és szakrális infrastruktúrával van jelen. Az épített örökséghez tartozó műemlék épülettel történelmi háttérből adódóan nyilván csak a görögkatolikus felekezet rendelkezik (a már említett 1825-ben épült templom, illetve a mellette található paplak és közösségi terem épülete). A történelmi Beregszász arculatához szervesen kötődő zsidó felekezet napjainkra gyakorlatilag teljesen eltűnt a városból. A valamikori hat zsinagóga és imaház közül tulajdonképpen csupán egy, a Zrínyi Ilona utca 6. szám alatt található, az 1920-as évek elején épült ún. kis zsinagóga maradt fenn.

A szakrális központok működésének és fejlesztéseinek turisztikai vonzatai.

Turisztikai szempontból a beregszászi **római katolikus** templom és környezete a város egyik legfontosabb látnivalója, ahol az alábbi szolgáltatások elérhetők: a templom megtekintése, torony túra, múzeum, tourinfo iroda és ajándékbolt, szálláshely, nyilvános illemhely, játszótér, filagória, konditerem, sportpálya, falatozó.

Az utóbbi évek legjeletosebb fejlesztését egy a Magyarország–Szlovákia–Románia–Ukrajna ENI CBC Program 2014-2020 keretében támogatott projekt megvalósításával sikerült kivitelezni a római katolikus egyházközségnek. Az Egyházi kulturális örökség és turizmusfejlesztés Nyíregyházán és Beregszászon nevet viselő projekt keretén belül több infrastrukturális fejlesztés ment végbe. A magyarországi programhelyszíneken túl felújításra került a beregszászi Szent Kereszt Felmagasztalása templom épületének tetőszerkezete, ereszcsonna és vízelvezető rendszere (Ukrán–Magyar Területfejlesztési Iroda). Továbbá a munkálatok során új turisztikai attrakció kialakítása céljából látogathatóvá tették a templom harangtornyát, ahonnan csodás kilátás nyílik a városra és környékére (Tarpai, 2025). Bár a megvalósult munkálatok komoly eredményként értékelhetők, sajnos a műemlék épület ezektől függően teljes körű külső és belső felújításra szorul.

A templom nyugati főbejáratával szemben található Magyar Katolikus Központ folyamatosan megújuló épületében, mely

az egykori domonkos kolostor falaira épült, számos kiskereskedelmi egység és különböző szolgáltatók működnek. A rózsákkal övezett belső udvart a Beregszász eredetmondájában megénekelt bikákat megjelenítő bronz szoborkompozíció díszíti. A 2025-ben felavatott emlékmű Matl Péter képzőművész alkotása. A szobor melletti épület falán rövid részlet olvasható magyar és ukrán nyelven Tompa Mihály: Beregszász c. verséből. egy nagy méretű turistatérkép is kihelyezésre került. Szintén 2025-ben került felavatásra a templom kapuzata előtt IV. Béla király bronz mellszobra (Lengyel Tibor alkotása). 2023 óta a római katolikus templom udvara ad helyet a Bergszászi Adventi Vásárnak.

A beregszászi római katolikus templom a kárpátaljai egyházmegyei zarándok turizmus szempontjából is fontos szerepet játszik. Így van ez a 2025-ben megnyitott szentév kapcsán is, ugyanis a Munkácsi Egyházmegyében a szentévre két templom lett kijelölve, ahová a hívek elzarándokolhatnak és részesülhetnek a szentév kegyelmeiben: a munkácsi Szent Márton-székesegyház és a beregszászi Szent Kereszt felmagasztalása plébániatemplom (Molnár, 2024).

Az elmúlt évek fejlesztései nyomán a templom déli oldalán, az egykori káplánlakás helyén épült fel a Horváth Anna múzeum. A modern, lendületes stílusú épületben állandó kiállítás mutatja be Horváth Anna beregszászi keramikuművés hagyatékát, emellett időszakos képzőművészeti kiállítások is megtekinthetők. A Kárpátaljai Nagycsaládok Egyesülete 2023 óta minden nyáron Horváth Anna Alkotótábort szervez a múzeum bázisán.

Az Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ létrejötte után gyakorlatilag azonnal a beregszászi magyar ajkú **görögkatolikusok** hitéleti központjává vált. De a városközponttól kissé távolabb, a Mihók u. 1. szám alatt található multifunkcionális épületegyüttes ezen felül tulajdonképpen az egész Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye magyar ajkú vallási és kulturális centruma lett. Turisztikai szempontból is értékelhető szolgáltatásai: kollégiumi szálláshely, templom megtekintés, teológiai szakkönyvtár

és levéltár, egyháztörténeti múzeum. Az Ortutay-központ több, korszerű hang- és képtechnikával felszerelt előadóteremmel is rendelkezik, melyek alkalmasak konferenciák, rendezvények, kiállítások lebonyolítására.

A görögkatolikus egyházközség keresztutat is kialakított Kerekhegyen, amely a hívők és zarándokok számára fontos lelki megállóhely. A végén található a 2000-ben, Krisztus születésének kétezredik évfordulóján, felállított nagyméretű kereszt a Kerekhegy tetején, amely azóta is a város fölött magasodik.

Távlati fejlesztési terv, mely szintén a görögkatolikus egyházhoz kapcsolódik – egy japán mintára szervezett (óvodával egybekötött) idősök otthona kialakítása – a Beregszászból kivezető Kígyósi úton, az egykori tüdőgondozó épületében.

A beregszászi **református** templom 2018-ban kívül-belül teljes felújításon esett át. Az épület és környezete vallási és kulturális központként szolgál elsősorban a beregszászi református hívek számára, ugyanakkor fontos turisztikai látnivaló, melynek környezetében az ide érkező látogatók számára számos szolgáltatás elérhető: a templom megtekintése, szálláslehetőség, szuvenír, kávézó, pékség. Minden évben a templomban tartják a Beregszászi Egyetem tanévnyitó és tanévzáró ünnepségét.

A helyi református közösségnek anyaországi segítséggel sikerült megvásárolni az egykori Bankudvar épületét, mely korábban üzletsoroival átjáróként kötötte össze a mai

3. ábra. Az egykori Bankudvar Kossuth térre néző főbejárata, 2025

Fotó: saját felvétel

Kossuth teret a Bohdan Hmelnickij úttal (3. ábra). A szovjet időben az átjárót lezárták, az épületekben pedig a ruhayár kapott helyet. Az egyházközség vezetősége azt tervezi, hogy visszaállítja a régi sétányt, ami Beregszász egyik meghatározó fejlesztési projektje a jövőre nézve.

4. ábra. A kis zsinagóga, 2025

Fotó: saját felvétel

A Beregszászi Református Egyházközség emellett vásárolt egy telket Beregszász felett, a Kuklya-hegyen. Ez a terület több lehetőséget is kínál: itt gyermek- és ifjúsági táborokat szerveznek, egyházi programokat tartanak, valamint a cserkészek számára is biztosítanak helyet a táboroztatásra.

Beregszász épített örökségének szerves részét képezik a **zsidó** felekezet szakrális építményei. Ezen a területen is történtek előrelépések. 2017-ben az évtizedekig romosan álló kis zsinagóga épülete a magyar kormány támogatásával kívül-belül megújult (4. ábra). Emellett Beregszász nagyszabású fejlesztési tervei között szerepel a belváros központjában található egykori nagy zsinagóga épületének rekonstrukciója.

A XIX. század végén épült zsinagógát 1960 és 1967 között a korszellemnek

megfelelően átépítették, és az így szocreál külsőt nyert épületben a 600 férőhelyes városi művelődési ház kapott helyet. Az egykori nagy zsinagóga mögött, hozzá szervesen kapcsolódó zsidó rituális fürdő (mikve) külső formája megmaradt ugyan, de eredeti funkcióját elvesztette. Az emeletes, szecessziós stílusú épületben most bank és különböző boltok működnek.

Az épített örökség – mint turisztikai vonzerő – védelmének kérdései Beregszászban.

Az épített örökség helyzete hatással van a turizmus fejlődésére egy adott településen, hiszen turisztikai termék alapját képező vonzerőként értékelhető. A különböző vonzerők egy adott térségben erősítik egymást (Lengyel, 2004), és meghatározzák a turizmus sikerességét a településen, a desztinációban. Beregszász turizmusa számára a termálvíz jelenti a legfontosabb vonzerőt, de az épített örökség, a szőlészet és borászat, a gasztronómia is hangsúlyos szerepet foglalnak el a város vonzerőleltárában.

A Beregszászi kistérség 2024-ben kidolgozásra került fejlesztési stratégiája a 2027-ig terjedő időszakra számos ponton hangsúlyozza a turizmus szerepét a város és a kistérség fejlődésében. Ennek megfelelően stratégiai jövőképeben is leszögezi, hogy a területi közösség Ukrajna turisztikai gyöngyszeme, illetve küldetesként határozza meg az ide érkező turisták igényeinek kielégítését.

A fejlesztési dokumentum által első számú stratégiai cél a versenyképes gazdaság kialakítása, melynek elérését az alábbi operatív célok megvalósításával szeretné elérni: a befektetési vonzerő javítása, a turisztikai potenciál kiaknázása és a kis- és középvállalkozások támogatása. A turisztikai potenciál szerves részét képezik a kulturális és történelmi objektumok. Ezen a téren a turisztikai potenciál hatékonyabb kiaknázása érdekében építészeti emlékek hálózatának kialakítását javasolja a stratégia (A Beregszászi kistérség fejlesztési stratégiája, 2024).

Az örökségvédelmet szabályozó legfontosabb jogszabály Ukrajnában "A kulturális örökség védelméről"

szóló törvény. Ez szabályozza a nemzeti kulturális örökség védelmével kapcsolatos jogi, szervezeti, társadalmi és gazdasági kapcsolatokat, a nemzeti kulturális örökség megőrzése és felhasználása céljából a jelen és a jövő generációi számára. Az örökségvédelem az alábbiakat foglalja magába:

- nyilvántartás (feltárás, tudományos tanulmányozás, besorolás, állami regisztráció),
- védelem, megőrzés, megfelelő fenntartás és használat,
- konzerválás, restaurálás és rehabilitáció,
- a történelmi jelleggel bíró építészeti környezet védelme (A kulturális örökség védelméről, 2000).

Ukrajna Ingatlan Műemlékeinek Állami Nyilvántartásában külön listában szerepelnek a nemzeti és a helyi jelentőségű műemlékek. Előbbi szerint Beregszász városában egyetlen nemzeti jelentőségű műemlék épület található – a római katolikus templom (Kárpátalja nemzeti jelentőségű kulturális örökségi emlékeinek jegyzéke, 2024). Ugyanakkor Beregszász város övezeti rendezési tervének térképén három nemzeti jelentőségű műemlék van feltüntetve: a római katolikus templom, a Grófudvar épületegyüttese és a beregardói református templom (Beregszász város övezeti rendezési tervének térképe). Ez azért lehetséges, mert a 2024 óta online formában bárki számára elérhető listába még nem került fel valamennyi védett objektum (Брикайло, 2023). Ami a város helyi jelentőségű műemléki státusszal rendelkező épületeit illeti, összesen 15 szerepel a listán:

- a Kossuth Lajos Líceum épülete (korábban Magyar Királyi Elemi Fiúiskola, XIX. sz. vége),
- a Kálvin János Református Szakkolégium épülete (korábban Hungária szálloda, XIX. sz. vége),
- az F. Potusnyak Líceum épülete (korábban Magyar Királyi Állami Főgimnázium, 1896–1903),
- az egykori vármegyeháza épülete (XIX. sz. vége),
- a Méhes-palota épülete (XIX. sz. vége),
- a T. Sevcenko Líceum épülete (korábban Beregmegyei Pénzügyi és Vámhivatal, XX. sz. eleje),

- lakóház (Bohdan Hmelnickij út 27.),
- Arany Páva hotel és étterem (korábban Úri Kaszinó, 1890),
- a Kubowich-palota épülete,
- az egykori zsidó rituális fürdő épülete (1911–1912),
- épület (Hősök tere 8.),
- lakóház (Hősök tere 7.),
- a járási kórház épülete (1930–1936),
- a borgyár épületegyüttese (korábban a Schönborn grófok nyári rezidenciája, XX. sz. eleje),
- a megyei levéltár épülete (XIX. sz. vége),
- a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház épülete (korábban Oroszlán vendégfogadó),
- a Kodály Zoltán Művészeti Iskola épülete (korábban Vári-villa) (Kárpátalja helyi jelentőségű kulturális örökségi emlékeinek jegyzéke, 2024).

A településkörnyezet hagyományos jellegének védelme, illetve „A kulturális örökség védelméről, szóló törvény előírásainak teljesítése céljából került kidolgozásra az

a lista, amely az ország történelmi településeit összesíti. Ezen Kárpátalja 19 települése szerepel, melyek között Beregszász is ott van (Ukrajna történelmi településeinek jegyzéke, 2001). A történelmi település státusz megfelelő alapot teremt a város épített örökségének védelméhez, ugyanis a hatályos törvénykezés ezen településeken védett övezeteket és pufferzónákat határoz meg. A törvény rendelkezései szerint pl. településen belül a műemlék épületek 100 méteres körzetére terjed ki a védett övezeti státusz. Ezen felül minden történelmi településen egy vagy több történelmi területet („історичний ареал”) azonosítanak be, amelyekben csak a meghatározott rendben és a korlátozások betartásával folytathatók építési munkálatok, területrendezés, gazdasági tevékenység stb. (A kulturális örökség védelméről, 2000).

Beregszász város gyakorlatilag egész belvárosa történelmi terület (5. ábra), vagyis törvényi megfogalmazásban: egy lakott terület azon része, amely megőrizte a kulturális örökségi helyszíneket és a hozzájuk kapcsolódó elrendezést és beépítési formát, amelyek

5. ábra. Beregszász belvárosa

Forrás: saját szerkesztés a Beregszászi kistérség weboldala alapján

a korábbi fejlődési időszakokból származnak, jellemzőek bizonyos kultúrákra vagy fejlődési időszakokra.

Ugyanakkor a gyakorlat sajnos azt mutatja, hogy számos esetben valósulnak meg a jogszabályi előírásokat megszegő, arculatromboló beruházások műemlék státusszal rendelkező épületek közvetlen közelében. Ez helyi szintű és országos problémákra egyaránt rávilágít. Például a jogszabályi környezet nem megfelelőségére: hiányos rendszerezés, következtelen szakkifejezés használat, elavult normák. Fontos lenne a nemzeti jogszabályok modern nemzetközi normákkal, különösen az Ukrajna által ratifikált szerződésekkel és egyezményekkel (UNESCO és Európa Tanács), valamint az Európai Unió normáival való összhangba hozás. Továbbá figyelembe kell venni a digitális átalakulást és biztosítani kell a kulturális örökségi helyszínek elektronikus regisztrációjának lehetővé tételét is (Потраєв, 2024).

Az egyik legfontosabb kérdés a történelmi-építészeti tervek kidolgozása, ami következetes állami döntéshozatalt és jelentős pénzügyi finanszírozást igényel. Természetesen nagyon fontos ezeknek a terveknek a megfelelő minőségben történő kidolgozása is. 2018-ban az országos történelmi település státusszal rendelkező több mint 400 település mindössze 20%-a rendelkezett jóváhagyott történelmi-építészeti tervvel, míg jóváhagyott védőövezettel mindössze a műemlék épületek 9%-a (Дахновський, 2025). A Kárpátalja megye területén fekvő 19 történelmi település státusszal rendelkező város és község közül 10 dolgozott ki történelmi-építészeti tervet (Білецький, 2025). Beregszász is ezek között van, de a kistérség hivatalos honlapján a dokumentum jelenleg nem elérhető.

A jelen tanulmányban tárgyalt templomok és környezetük a város épített örökségének kiemelkedő részét képezik. Közöttük vannak nemzeti jelentőségű műemlékek (római katolikus templom), de olyanok is, amelyek műemléki státusszal nem rendelkeznek (református templom), ennek ellenére a város történelmi részének meghatározó arculatformáló elemei. Csakúgy, mint a II. Rákóczi Ferenc tér, a Kossuth tér, illetve

a belvárost behálózó utcák a XVIII. század végén, a XX. század elején épült épületei. Mivel a település védettséget élvező történelmi területén helyezkednek el, a lehetőség adott, hogy megmaradjon a turisztikai vonzerőt (is) jelentő történelmi városkép. Mind a város vezetésének, mind az itt élőknek közös érdeke és felelőssége Beregszász épített örökségének megőrzése.

Következtetések. Beregszász városának kulturális és turisztikai fejlődése az elmúlt évtizedekben szorosan összefonódott a történelmi egyházak tevékenységével és intézményrendszerével. A római katolikus, a görögkatolikus és a református felekezet mindegyike olyan vallási, közösségi és kulturális tereket hozott létre, amelyek nemcsak a hitéletet szolgálják, hanem a város társadalmi és gazdasági megújulásának is motorjai. A szakrális központok – mint a Pásztor Ferenc Községi és Zarándokház, az Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ vagy a református templom köré szerveződő intézmények – az identitásmegőrzés, a kulturális örökségvédelem és a közösségépítés szimbólumaivá váltak.

A kutatás igazolta, hogy az egyházi fejlesztések nem csupán a vallási élet színvonalát emelték, hanem a turizmusban is meghatározó szerepet kaptak. A templomok és hozzájuk kapcsolódó intézmények komplex turisztikai attrakciókká alakultak, amelyek szálláslehetőséget, kulturális programokat, zarándoklatokat, kiállításokat és közösségi eseményeket kínálnak. A római katolikus templom a kárpátaljai zarándokturizmus egyik legfontosabb állomása lett, míg a görögkatolikus és református központok modern közösségi tereik révén a kulturális és vallási turizmus új dimenzióit nyitották meg.

Beregszász épített örökségének megőrzése és hasznosítása kulcsfontosságú a város fenntartható fejlődése szempontjából. Az örökségvédelmi jogszabályok, a helyi és nemzeti jelentőségű műemlékek listája, valamint a történelmi település státusz mind olyan eszközök, amelyek biztosítják, hogy a város múltja ne csupán emlék maradjon, hanem a jövő gazdasági és turisztikai potenciáljának aktív része legyen. Ugyanakkor

elengedhetetlen a szabályozások betartása és a kulturális értékek tudatos védelme, hiszen a város arculatának megőrzése nemcsak esztétikai, hanem identitásmegőrző feladat is.

Összességében elmondható, hogy Beregszász turisztikai és kulturális fejlődése példamutató módon ötvözi a vallási örökségre épülő identitást és a modern városfejlesztési törekvéseket. A történelmi egyházak tevékenysége, az

általuk működtetett intézmények és az ezekhez kapcsolódó infrastrukturális beruházások hozzájárultak ahhoz, hogy a város máig a kárpátaljai magyarság legfontosabb szellemi és kulturális központja maradjon. A vallási-kulturális infrastruktúra fejlesztése így nemcsak a helyi közösség fennmaradását szolgálja, hanem a turizmus és a térségi gazdaság hosszú távú megerősödésének záloga is.

Irodalom

1. Dalmay Á., Kovács S. Beregszász – Erzsébet királyné városa. Budapest : Romanika Kiadó, 2022. 335 p.
2. Lengyel M. A turizmus általános elmélete. Budapest : Heller Farkas Gazdasági és Turisztikai Szolgáltatások Főiskolája, 2004. 525 p.
3. Molnár M. K. A Jubileumi Szentév megnyitása a Munkácsi Egyházmegyében 2024. URL: <https://munkacs-diocese.org/hu/2024/12/30/a-jubileumi-szentev-megnyitasa-a-munkacsi-egyhazmegyeben/> (дата звернення: 27.11.2025).
4. Tarpai J. Határ menti kulturális és turisztikai együttműködések megvalósulása Kárpátalján a háború árnyékában. *Turizmus Bulletin*, 2025, 25 (3), pp. 41–49.
5. Tarpai J. (szerk.) Kárpátalja magyar szemmel. Útikönyv. Beregszász–Ungvár : Shark Kft., 2021. 478 p.
6. Tarpai J. Beregszász. Turisztikai útikönyv. Beregszász, 2011. 56 p.
7. Tóth A. A vallás és turizmus kapcsolódási pontjai Kárpátalján a turisztikai termékfejlesztés tükrében. PhD-értekezés. Pécs, 2024. 151 p.
8. Білецький М. Історико-архітектурні опорні плани важливі для розвитку громад. 2025. URL: <https://carpathia.gov.ua/news/istoryko-arkhitekturni-oporni-plan-y-vazhlyvi-dlia-rozvytku-hromad-myroslav-biletskyi> (дата звернення: 27.11.2025).
9. Дахновський С. Фактор «культурної спадщини»: проблема відсутності ІОАП та науково-проектної документації [Електронний ресурс]. 2025. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/neruhomist-ta-budivnictvo/faktor-kulturnoyi-spadshchini-problema-vidsutnosti-ioap-ta-naukovoproektoyi-dokumentaciyi.html> (дата звернення: 27.11.2025).
10. Потураєв М. В Україні оновлять законодавство у сфері культурної спадщини. 2024. URL: <https://history.rayon.in.ua/news/687154-v-ukraini-onovlyat-zakonodavstvo-u-sferi-kulturnoi-spadshchini> (дата звернення: 27.11.2025).
11. Юрій Б. Державний реєстр нерухомих пам'яток України (ДРНПУ). 2023. URL: <https://dreamdim.ua/en/derzhavnyj-reyestr-neruhomyh-pam-yatok-ukrayiny/> (дата звернення: 27.11.2025).

References

1. Dalmay, Á., & Kovács, S. (2022). Beregszász – Erzsébet királyné városa [Berehove – The City of Queen Elisabeth]. Romanika Kiadó [in Hungarian].
2. Lengyel, M. (2004). A turizmus általános elmélete [General Theory of Tourism]. Heller Farkas Gazdasági és Turisztikai Szolgáltatások Főiskolája [in Hungarian].
3. Molnár, M. K. (2024). A Jubileumi Szentév megnyitása a Munkácsi Egyházmegyében [Opening of the Jubilee Holy Year in the Mukachevo Diocese]. Retrieved from: <https://munkacs-diocese.org/hu/2024/12/30/a-jubileumi-szentev-megnyitasa-a-munkacsi-egyhazmegyeben/> [in Hungarian].
4. Tarpai, J. (2025). Határ menti kulturális és turisztikai együttműködések megvalósulása Kárpátalján a háború árnyékában [Cross-border cultural and tourism cooperation in Transcarpathia in the shadow of war]. *Turizmus Bulletin – Tourism Bulletin*, 25 (3), 41–49 [in Hungarian].
5. Tarpai, J. (Ed.). (2021). Kárpátalja magyar szemmel. Útikönyv [Transcarpathia through Hungarian Eyes. Guidebook]. Shark Kft. [in Hungarian].
6. Tarpai, J. (2011). Beregszász. Turisztikai útikönyv [Berehove. Tourist Guidebook]. Beregszász [in Hungarian].
7. Tóth, A. (2024). A vallás és turizmus kapcsolódási pontjai Kárpátalján a turisztikai termékfejlesztés tükrében [Points of Connection between Religion and Tourism in Transcarpathia in the Context of Tourism Product Development]. (PhD dissertation). Pécs. [in Hungarian].

8. Biletskyi, M. (2025). Istoryko-arkhitekturni oporni plany vazhlyvi dlia rozvytku hromad [Historical and architectural reference plans are important for community development]. Retrieved from: <https://carpathia.gov.ua/news/istoryko-arkhitekturni-oporni-plan-y-vazhlyvi-dlia-rozvytku-hromad-myroslav-biletskyi> [in Ukrainian].
9. Dakhnovskiy, S. (2025). Faktor “kulturnoi spadshchyny”: problema vidsutnosti IOAP ta naukovo-proektnoi dokumentatsii [The “cultural heritage” factor: the problem of missing HARP and scientific–project documentation]. Retrieved from: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/neruhomist-ta-budivnictvo/faktor-kulturnoyi-spadshchini-problema-vidsutnosti-ioap-ta-naukovoproektnoyi-dokumentatsiyi.html> [in Ukrainian].
10. Poturaiev, M. (2024). V Ukraini onovliat zakonodavstvo u sferi kulturnoi spadshchyny [Ukraine will update the legislation in the field of cultural heritage]. Retrieved from: <https://history.rayon.in.ua/news/687154-v-ukraini-onovlyat-zakonodavstvo-u-sferi-kulturnoi-spadshchini> [in Ukrainian].
11. Yurii, B. (2023). Derzhavnyi reiestr nerukhomykh pam’iatok Ukrainy (DRNPU) [State Register of Immovable Monuments of Ukraine]. Retrieved from: <https://dreamdim.ua/en/derzhavnyj-reyestr-neruhomyh-pam-yatok-ukrayiny/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.10.2025

Стаття прийнята 12.11.2025

Статтю опубліковано 22.12.2025